

vő ráncokkal együtt: vállalja.” Nos nemzetünk, hazánk e ráncaival együtt való vállalásának a férfias alázata, s bocsánat a kifejezésért: jó értelemben vett jámborsága, fatalizmusa, önfegyelme, önmérséklete veszett ki mára, úgy tűnik, végzetesen, belőlünk, s vált gyerekes-kamaszos, pubertáskori ideges rángatózássá, nehezen csitítható követelőző idegrohamok elszomorítóan groteszk sorozatává.

S ha már Kormossal kezdtem, hadd fejezzem be ugyancsak ővele. Szintén egy közel négy évtizede feltett kérdésre – és ezúttal is Bertha Bulcsuéra –, mely arról faggatta, hogy a magyar költészetben mely sorokat tartja a legfontosabbaknak, nemzeti Himnuszunkból a „Nyújts feléje védő kart” óhaját emelte ki. Nos azt gondolom, ha Kormos István még élne (épp a kilencvenediket töltene be októberben), végignézne a világ s Európa értékrendi, erkölcsi és szemléleti változásain (válságain) – a napi politikai aktualitásoktól, ideologikus értelmezhetőségektől eltekintve is – még inkább Kölcseynek ezt a sorát emelhetné ki az adott kérdésre hét és fél évszázad magyar költészetéből.

Mit mondjak?

Valóban, a védő kar elkelne körénk, de nemcsak amaz isteni, hanem mi magunk részéről: saját magunk és egymás irányában is.

Mert most, valljuk be, tényleg sok öngyilkos mód önmagunk ellen fordított kezünk van, el kell ismernünk.

Dunaszerdahely, 13.08.05.

BALLA BÁLINT Magunkról

■ Kántor Lajos az EPMSZ áldozócsüörtök hetében rendezett konferenciáján állásfoglalásomat kérte egy nekem is átadott kérdőívhez. Ez az irat valójában sokkal több kérdőívnel, mert bonyolult nemzeti, nemzetközi, világpolitikai távlatú problémákkal kapcsolatos állásfoglalásra hívja fel címzettjeit. Bár a kérdések a gondolatok garmadát vetik fel, magam a szűkre szabott határidőre való tekintettel igen röviden, szinte csak kapásból válaszolok. Szociológusi mivoltomat tekintve tehát a kaptafánál maradok, azaz egy *szociológusi-társadalomtudományi* (a kettő ugyanis gyakorta egybefolyik) álláspontot szeretnék vázolni.

A 19. századig nem létezett a szociológia, még mint kifejezés sem. Talán használhatnánk a társadalomtudomány szót, ha ez utóbbin nem a modern értelemben vett tudományosságot értjük, hanem mondjuk a társadalmi együttélés világát, ennek normáit, értékeit, céljait stb. Ilyen vizsgálódásai mindig is voltak nagy bölcséleti szisztémáknak, melyek magukba foglalták azt is, amit később például történettudományi, politikai rendszereknek lehetett (volna) nevezni. Ilyen volt a bráminista és az óegyiptomi bölcsélet – mintegy az ókor (mai szempontból kezdetleges) társadalomtudománya(i). Sőt a Civitas Dei korai keresztény filozófiáját is megemlíthetjük. Ezeknek az eszmerendszereknek volt (legalább) egy fontos alaptulajdonságuk: gondolkodásuk az egyetlennek tekintett emberiség sorsára, illetve mindenesetre *egyetlen egységet alkotó „világtársadalom” keletkeztetésére* irányult.

Ez volt az egyik fő strukturáló gondolat az európai újkor elején is, amikor a korai bölcselkedés kezdett társadalomtudománnyá alakulni. A szociológia jóval később, egy-két évezred múlva sok esetben Platónt, Vicót és Comte-ot tekintti tudományága megalapítóinak, de velük olyanokra hivatkozik, akiknek – a társadalom tekintetében

– egyetlen fő problémája a világtársadalom egységes boldogságához vezető fejlődésének és egységének tudományos útja és ennek feltételei.

A társadalmak fejlődésének ez a felfelé, az egységhez vezető – *vertikális* – iránya megmarad a modern korban is, de kibővül fontos fejlődésvonalakkal, mint technika és tudomány fejlődése, szekularizáció és a racionalitás uralma. Mindezt a haladás eszméje és gyakorlata fűzi egybe. A *haladás* e kor vezérlő eszméje szerint „bolygónk valamennyi lakójának” teljes boldogságához vezet. A haladás Condorcet szerint a világtörténeti fejlődést jelzi, mely az egész *emberi nem* előrehaladása jelzésének, irányításának és gyorsításának tudománya. A cél szerinte az emberiség „Aranykora”. Az emberiségnek ezt a vertikális irányvonalát dolgozza ki azután Saint-Simon, Comte mestere az egész emberiség nevezetes „három stádium” törvényévé. Ez a haladásvonal (mely csak Comte szerint „bicsaklik meg” a második stádiumban) azután elvezet az emberiség végcéljához, a pozitívizmus stádiumához. Mi sem jelzi jobban, hogy a szociológiát e vertikális vonulat jellemzi, mint az, hogy a szociológia fogalmának Comte a megalkotója. A szociológiát a következőkben is – többé-kevésbé, illetve általában – a haladás egység felé vezető útjának keresése foglalkoztatja. Így a világegység áll Marx kommunizmus-eszméinek középpontjában, de kisugárzik ez a gondolkozási irány a világállamot és más mindent átfogó közösségeket tervező mozgalmakra, így az internacionalizmus és kozmopolitizmus irányzataira is (lásd Kántor Lajos ezekre vonatkozó kérdéseit is.)

Alapvetően különbözik azonban az egyetemes haladás e vertikális vonulatától a *nemzetiséghez és nemzethez* vezető fejlődésvonal. A modern korhoz vezető utat és utakat különféle formációkat képező társas alakzatoknak – törzseknek, népeknek, városi és regionális közösségeknek – kell bejárniuk, melyek egyikének sem célja, sem fogalma egységes világtársadalom. E közösségeket nem a racionalitás és a modern tudományosság, hanem a múlt, a hagyományok tisztelete és a közös nyelv adta rokonság köti össze, szerepet játszik a romantika is. A fejlődést saját térbeli és hatalombeli erősödésük (népből hatalmas ország, esetleg birodalom) és nem holmi világközösség útján keresik. Azaz: szinte számtalan népi-nemzetiségi közösség mindegyike csak saját fejlődését, boldogulását keresi, nem pedig a nagy Egészet. A nemzet közönyös vagy ellenséges más népek fejlődésével szemben. Ha a haladás fogalmának van/volna itt értelme, úgy minden egyes nép *horizontális* (azaz térbeli és nem jövőre irányuló vertikális) fejlődése értelmében volna az. Kivétel Herder: ő *nem az egész világ* vertikális haladásáról beszél, hanem az egyes népek fejlődésének vertikális útját vizsgálja.

Nos e horizontális közösségek nagy része is részt vesz a modernizáció folyamatában. Így jönnek létre nemzetek és nemzetállamok, illetve egységre törekvő nemzetiségek. Ez azonban nem jelenti vertikális egységre, netán világegységre való törekvésüket, hanem megmaradnak, illetve fejlődésük kapcsán erősödnek egy *konfliktusos horizontális mezőben*: lásd a nemzeti szintű háborúkat a 19. századtól kezdve. A szociológia a tankönyvekben és lexikonokban alapgondolataiban, világegységre törekvések jegyében áll, és emiatt nem ismeri a nemzetszociológia fogalmát és problémavilágát, hiszen ennek – helyesebben: ezeknek – nincsen általános, törvényszerű fejlődésük.

Ha tehát a kérdőívre keressük a szociológia válaszait – szükségképpen elméleti szinten keresünk válaszokat és ezek igen sommásak lesznek. *Elméleti* szinten sem a világszociológia, sem az ahhoz vezető akár vertikális, akár horizontális utak nem léteznek, illetve nem követhetők nyomon. Másként áll azonban a helyzet, ha mai világunk *realitását* tekintjük. Ezen elméleti modelleknek megvan az időszerű realitásuk, ámbar ezek nem rendszerezhetők vezérlő elveiknek megfelelően. – A *világállam* ideálja máig sem tűnt el, híveiket ott találjuk az Egyesült Nemzetek és az Európai Unió realitásában, de korlátozottabb alakzatokban az Ottomán Birodalom, az Orosz/Szovjet Birodalom, a k.u.k. Monarchia és a Brit Világbirodalom valóságában. A „kép-

zelt” világbirodalmak sorát folytathatnánk. Szinte végtelenül sok az „öntörvényű” *nemzetállamok* száma, az önállóságra törekvőkről nem beszélve. Ezek mindegyike saját haladása és boldogulása (vélt) útját követi.

Mi rendezetlen tömkelegben keressük utunkat a világállamok vertikális szorító-jában és versengő társnemzetek horizontális konfliktusmezejében. Haladásunkat illetően sem fölfelé, sem oldalvást nincsenek megbízható „törvényeink”.

Minden kapcsán lelkiismeretünk és legjobb tudásunk vezéreljen magatartásunkban és cselekvésünkben.

Berlin, 2013. május 17.

KISS GY. CSABA

Nemzetek között

■ Megint a nemzet? A felvilágosodás ki tudja hányadik hulláma után, amikor a jövő beteljesüléseként a nemzetek eltűnését vagy a posztmodern világban való föloldódását hirdették, mégis újra és újra kiderül, nem olyan egyszerű a dolog. Kétségtelen, hogy a napjainkban forradalmian változó antropológia viharos széljárásában, amikor cseppfolyósnak és átjárhatónak látszanak a közösségi identitások, másként vetődnek föl bizonyos kérdések. Kétséggessé válik maga a közösség fogalma, az egyén és közösség kölcsönös meghatározottsága érvényét veszteni látszik. Mintha a hírközlés, a technikai eszközök rohamos fejlődése, a hagyományos politikai, gazdasági és mentális határokat viszonylagossá tevő globalizáció, az életforma és szokások nagyfokú uniformizálódása megteremtene a haladás netovábbját megtestesítő „nemzetek fölötti” embert. Különösen ha elfogadjuk az újabb nacionalizmuskutatás egyik ágának következtetését, miszerint a nemzet amúgy sem egyéb, mint konstrukció, összerakható és szétszedhető, a nemzeti identitás kedv szerint fölvehető vagy levethető, bele lehet bújni, és ki lehet belőle lépni. Mindenesetre a kérdés ismét időszerű, különösen mostanában az európai politika és gazdaság nem egy, válságot mutató fejleménye idején, amikor a szorosabb integráció igénye a demokratikusan választott politikai képviselőket itt-ott visszaszorítani látszik, az igazi döntéseket hozó testületek és személyek nem mindig függenek már azoktól, akiket képviselnek.

De nem kívánok megjegyzéseimmel e tág mezőkön kóborolni, megelégszem azal, hogy szűkebben a magyar látószögről és közép-európai kontextusáról mondok el néhány észrevételt.

Hajlamosak vagyunk megfélekedni arról, hogy amikor nemzetről, nemzeti identitásról beszélünk, olyan fogalmakról van szó, amelyek csakis másikkal, nemzeti identitásokhoz képest érvényesek. Minden kultúra csak valamely másik kultúrához képest jellemezhető. A nemzet tehát „internacionális” jelenség. A horvátok és a szlovákok önmeghatározásában például alapvető jelentőségű volt a magyarokhoz való viszony. A magyar nemzeti mozgalomnak meg elsősorban a Habsburg Birodalomhoz fűződő viszonyt, ezzel kapcsolatos elképzeléseit kellett tisztáznia. Mennyire jellemző volt a modern nemzeté válás útján az egyik első meghatározó lépés, az 1791. évi 10. törvénycikk: „Magyarország szabad és független állam, csak saját törvényei szerint kormányozandó.” Persze II. Lipót király alatt, aki egyúttal német-római császár volt, a Habsburg-ház feje.

Azért szükséges a mindenkori viszonyítás jelentőségét hangsúlyozni, mert a magyar nemzeti identitással foglalkozó eszmecsereink gyakori sajátossága ma is, hogy